

NÂNG CAO VAI TRÒ CỦA HỢP TÁC XÃ TRONG PHÁT TRIỂN BỀN VỮNG Ở VIỆT NAM

TS. Phạm Thu Hằng*

Phát triển kinh tế tập thể với nòng cốt là kinh tế Hợp tác xã (HTX) là mục tiêu xuyên suốt của Đảng và Nhà nước. Để đạt được 17 mục tiêu Phát triển bền vững (SDGs) định hướng đến năm 2030, HTX đóng một vai trò quan trọng không thể thiếu trong nền kinh tế Việt Nam. Bài viết đã chỉ ra vai trò của HTX trong quá trình hướng tới 17 mục tiêu SDGs nói chung, và vai trò của HTX đối với phát triển bền vững ở Việt Nam thông qua 4 khía cạnh: (i) đóng góp tích cực vào tăng trưởng kinh tế; (ii) đóng vai trò tích cực trong chuyển dịch cơ cấu ngành; (iii) đóng vai trò tích cực trong tạo việc làm và nâng cao thu nhập cho người lao động; (iv) đóng vai trò quan trọng trong phát triển mô hình Kinh tế tuần hoàn trong phát triển nông nghiệp. Từ đó, bài viết đề xuất năm nhóm khuyến nghị nhằm nâng cao vai trò của HTX trong phát triển bền vững ở Việt Nam.

• Từ khóa: hợp tác xã, phát triển bền vững, Việt Nam.

Developing a collective economy with the core being the Cooperative (HTX), is a consistent goal of the Communist Party of Vietnam and Vietnamese Government. To achieve the 17 Sustainable Development Goals (SDGs) towards 2030, cooperatives play an indispensable and important role in the Vietnamese economy. The article has pointed out the role of cooperatives in the process of moving towards the 17 SDGs in general, and the role of cooperatives in sustainable development in Vietnam through 4 aspects: (i) actively contributing to economic growth; (ii) actively playing a role in restructuring the industry; (iii) actively playing a role in creating jobs and increasing income for workers; (iv) playing an important role in developing the Circular Economy model in agricultural development. From there, the article proposes five groups of recommendations to enhance the role of cooperatives in sustainable development in Vietnam.

• Key words: cooperatives, sustainable development, Vietnam.

JEL codes: P32, P39, Q01

Ngày gửi bài: 05/11/2024

Ngày gửi phân biên: 08/11/2024

Ngày nhận kết quả và sửa phân biên: 02/01/2025

Ngày chấp nhận đăng: 10/02/2025

DOI: <https://doi.org/10.71374/jfarv.v25.i283.05>

1. Những vấn đề chung về vai trò của Hợp tác xã trong phát triển bền vững

1.1. Lý thuyết chung về vai trò của HTX trong phát triển bền vững

Theo các nghiên cứu của Tổ chức Lao động Quốc tế (ILO) (ILO, 2014) và Liên minh Hợp tác xã Quốc

tế (ICA) đã chỉ ra, mô hình HTX rất phù hợp để giải quyết những thách thức do quá trình theo đuổi mục tiêu phát triển bền vững đặt ra. Các lập luận của ILO xoay quanh 3 góc độ sau: (i) Các giá trị và nguyên tắc của HTX có mối quan hệ chặt chẽ và hài hoà với các mục tiêu phát triển bền vững (SDGs) đề ra cho đến năm 2030; (ii) các HTX đóng vai trò như các tổ chức xã hội, các tác nhân môi trường và các tác nhân kinh tế đồng thời, do vậy những giá trị của HTX mang lại cho nền kinh tế - xã hội sẽ cải thiện cả ba khía cạnh cùng lúc; (iii) HTX giải quyết các thách thức về quản trị thông qua thúc đẩy sự tham gia kinh tế của các thành viên, tạo điều kiện phát triển giáo dục và đào tạo cũng như nâng cao tinh thần tự chịu trách nhiệm của HTX cũng như của các thành viên tham gia HTX.

Trước hết, HTX có các giá trị và nguyên tắc có mối quan hệ chặt chẽ và hài hoà với các mục tiêu SDGs. Theo định nghĩa của ICA đưa ra, HTX là “một hiệp hội tự chủ bao gồm những người tự nguyện đoàn kết để đáp ứng các nhu cầu và nguyện vọng chung về kinh tế, xã hội và văn hoá thông qua một doanh nghiệp do dân chủ sở hữu và kiểm soát chung” (ICA, 2015). Các HTX đáp ứng một loạt các nhu cầu đa dạng, vượt lên trên mục đích chỉ tạo lợi nhuận để đáp ứng nhiều giá trị hơn nữa cho các thành viên tham gia và xã hội. Các cá nhân, khi muốn đạt được hạnh phúc hay nâng cao chất lượng cuộc sống, sẽ cần đáp ứng nhiều hơn là sự tăng tiến đơn thuần về mặt kinh tế. Tổ chức HTX cho thấy nâng cao nhu cầu của một cá nhân không nhất thiết dẫn đến tổn hại về lợi ích đối với người khác. Giá trị đoàn kết và hỗ trợ, gắn bó của HTX tạo cơ chế để các cá nhân đạt được điều này.

Thứ hai, với nhiều vai trò cùng lúc, HTX phát triển sẽ gắn liền với vai trò bảo vệ môi trường, phát

* Học viện Ngân hàng

triển cộng đồng lành mạnh (Hoyt, 1996). HTX phát triển tập trung vào nhu cầu và lợi ích của mỗi thành viên, đồng thời cũng vì sự phát triển bền vững chung của cộng đồng. Do vậy, HTX có mối quan hệ rõ ràng và chặt chẽ với cộng đồng trong nội bộ HTX, đồng thời cũng có mối gắn kết tích cực bền chặt với cộng đồng xã hội nói chung. Hoạt động của HTX không chỉ xuất phát từ nhu cầu thực tế của thị trường, mà các giá trị từ hoạt động của HTX còn được tái đầu tư cho sự phát triển của cộng đồng nói chung. Do vậy, muốn duy trì khoản tái đầu tư này một cách thường xuyên và hiệu quả, cần tạo động lực cả về mặt kinh tế lẫn xã hội nhằm duy trì và thúc đẩy hoạt động của HTX dựa trên tinh thần trách nhiệm, dân chủ và vì lợi ích của các thành viên tham gia cũng như của toàn xã hội.

Thứ ba, sự tồn tại dài hạn và bền vững của HTX sẽ tạo điều kiện thuận lợi cho HTX tăng cường đóng góp cho quá trình phát triển bền vững của nền kinh tế. Do sự hoạt động của HTX dựa trên lợi ích dài hạn của các thành viên và xã hội, đồng thời sự hợp tác trong các HTX dựa trên sự quan tâm chung về tính bền vững giữa các thành viên, nên HTX thường được duy trì tồn tại dài hạn (Flecha, R., Ngai, P., 2014). Qua đó, HTX tạo ra cơ chế hợp tác khiến HTX trở nên đặc biệt phù hợp để giải quyết các vấn đề liên quan đến tính bền vững như biến đổi khí hậu, các vấn đề về cấu trúc quản trị của quốc gia.

1.2. Vai trò của Hợp tác xã trong 17 mục tiêu SDGs

Các mục tiêu phát triển bền vững (SDGs) đã được đàm phán dựa trên các mục tiêu chưa đạt được của mục tiêu tiền nhiệm Mục tiêu phát triển thiên niên kỷ (MDG). Các hợp tác xã có thể đóng góp vào tất cả các SDG, vì chúng tham gia vào các lĩnh vực kinh tế rất đa dạng có liên quan và vì tác động của chúng đóng góp đáng kể vào các mục tiêu toàn cầu theo đuổi. Vai trò của HTX trong 17 mục tiêu SDGs được mô tả chi tiết hơn trong bảng tổng hợp sau:

Bảng 1: Vai trò của Hợp tác xã trong 17 mục tiêu SDGs

STT	Các mục tiêu SDGs	Vai trò của Hợp tác xã
1	Xoá nghèo	Tạo việc làm, tín dụng vi mô cho người nghèo, bảo hiểm vi mô cho người nghèo, việc làm cho người yếu thế.
2	Không còn nạn đói	Cung ứng hàng hoá trên thị trường, góp phần bảo đảm an ninh lương thực quốc gia, đẩy mạnh đa dạng hoá sản phẩm nông nghiệp, tiêu thụ công nghiệp, cung cấp sản phẩm hàng hoá nông nghiệp với giá rẻ hơn.
3	Sức khoẻ và có cuộc sống tốt	Cung cấp một số dịch vụ y tế.
4	Giáo dục có chất lượng	Tăng cường giáo dục và đào tạo nghề nghiệp cho lao động, thanh thiếu niên, nâng cao nhận thức về tín dụng và tài chính vi mô, nâng cao về nhận thức của người tiêu dùng.
5	Bình đẳng giới	Nâng cao tỷ lệ nữ giới trong lao động và quản lý, nâng cao mạng lưới phối hợp trong Hợp tác xã hỗ trợ giới nữ.
6	Nước sạch và vệ sinh	Nâng cao tỷ lệ nước lọc và phân phối nước sạch
7	Năng lượng sạch với giá thành hợp lý	Tạo kênh kết nối và đưa năng lượng sạch, năng lượng tái tạo về khu vực nông thôn, miền núi, vùng sâu vùng xa.

STT	Các mục tiêu SDGs	Vai trò của Hợp tác xã
8	Công việc tốt và tăng trưởng kinh tế	Tạo việc làm ổn định, tăng cường cơ hội cho lao động tiếp cận thị trường, gia tăng giá trị các sản phẩm nông nghiệp và thủ công của người lao động, gia tăng việc làm cho người yếu thế, phát triển du lịch bền vững và bảo tồn di sản văn hoá.
9	Công nghiệp, sáng tạo và phát triển hạ tầng	Sáng tạo, đổi mới trong các hình thức kinh doanh, thúc đẩy sử dụng các dạng năng lượng mới, nước sạch và hệ thống mạng internet.
10	Giảm bất bình đẳng	Tái phân phối lợi ích cho thành viên Hợp tác xã, tái đầu tư cho cộng đồng, nâng cao thu nhập của lao động và thành viên HTX, thúc đẩy tài chính toàn diện.
11	Các thành phố và cộng đồng bền vững	Hỗ trợ lao động và các thành viên HTX ứng phó với thảm họa thiên nhiên.
12	Tiêu thụ và sản xuất có trách nhiệm	Thúc đẩy tiêu dùng có trách nhiệm thông qua phát triển sản phẩm hữu cơ, hạn chế rác thải từ thực phẩm, thúc đẩy nền kinh tế tuần hoàn.
13	Hành động về khí hậu	
14	Tài nguyên và môi trường biển	Tạo ra việc làm "xanh", bảo vệ môi trường, tăng cường tái chế rác thải phục vụ sản xuất nông nghiệp.
15	Tài nguyên và môi trường trên đất liền	
16	Hoà bình, công lý và các thể chế mạnh mẽ	Tăng cường tham gia vào quá trình hỗ trợ, tạo việc làm cho người yếu thế, người tị nạn, tham gia vào các quá trình hoà giải sau xung đột vũ trang.
17	Quan hệ đối tác vì các mục tiêu	Phát triển sản xuất, tăng cường hoạt động xuất khẩu.

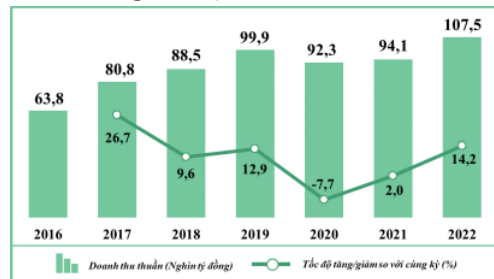
Nguồn: ICA (2018)

2. Vai trò của Hợp tác xã trong phát triển bền vững ở Việt Nam

2.1. HTX đóng góp tích cực vào tăng trưởng kinh tế chung

Hình 1 cho thấy sự thay đổi trong doanh thu thuần của HTX giai đoạn 2016 - 2022. Trong giai đoạn 6 năm, sự gia tăng quy mô doanh thu thuần của HTX rất đáng kể (gần gấp 2 lần với tổng doanh thu thuần năm 2022 đạt khoảng 107,5 nghìn tỷ đồng). Do tác động của đại dịch Covid-19 khiến tổng doanh thu thuần năm 2020 có sụt giảm so với năm 2019, tuy nhiên HTX đã có những sự phục hồi vượt bậc và duy trì xu hướng tăng trở lại ngay năm 2021 trong lúc dịch Covid-19 vẫn đang còn là mối đe dọa nguy hiểm tới toàn cầu và Việt Nam. Điều này cho thấy năng lực thích ứng cao của HTX, cũng như tiềm năng phát triển mạnh mẽ của HTX dựa trên cơ sở sự đoàn kết và lợi ích tập thể.

Hình 1: Doanh thu thuần của Hợp tác xã giai đoạn 2016 - 2022

Nguồn: Sách trắng HTX, 2024

Cũng trong thời điểm năm 2020, tốc độ tăng trưởng doanh thu thuần của HTX giảm sâu nhất

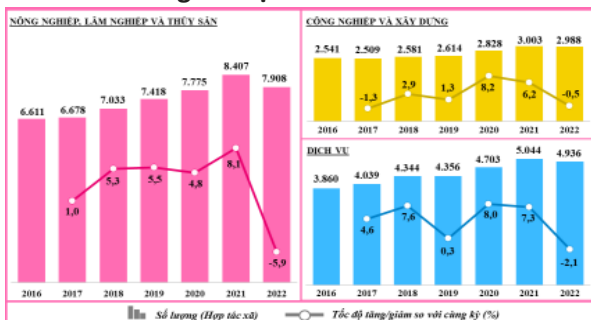
trong giai đoạn nghiên cứu (khoảng -7,7%). Đây là thời điểm duy nhất tốc độ tăng trưởng tổng doanh thu bị âm, ngay sau đó năm 2021 tốc độ tăng trưởng đã phục hồi đạt giá trị 2%. Trong năm 2022, tốc độ tăng trưởng đã phục hồi nhanh chóng với giá trị khoảng 14,2%. Tuy mức tăng trưởng này vẫn còn cách khá xa so với năm 2017 nhưng hứa hẹn tốc độ còn tăng nhanh sau năm 2022.

Để bảo đảm các giá trị tăng trưởng kinh tế được duy trì dài hạn, HTX cũng có những đóng góp rất quan trọng trong quá trình dịch chuyển cơ cấu ngành.

2.2. HTX đóng vai trò tích cực trong quá trình dịch chuyển cơ cấu ngành

Cụ thể hơn, Hình 2 cung cấp dữ liệu về doanh thu thuần của HTX theo ngành kinh tế giai đoạn 2016 - 2022. Các ngành được mô tả trong Hình 2 bao gồm: Nông, lâm nghiệp và thủy sản; Công nghiệp và xây dựng; Dịch vụ. Nhìn chung năm 2022 có tăng trưởng âm ở cả ba ngành, có xu hướng giảm so với giai đoạn trước đó.

Hình 2: Hợp tác xã có kết quả SXKD theo khu vực giai đoạn 2016 - 2022

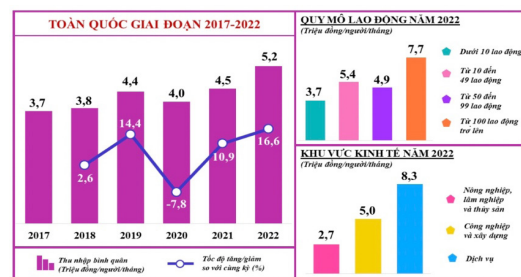
Nguồn: Sách trắng HTX, 2024

Tuy nhiên, sự dịch chuyển giữa các ngành cho thấy hoạt động của HTX trong ba khu vực có một số tính chất sau: (i) hoạt động chính trong khu vực nông nghiệp, lâm nghiệp và thủy sản (giá trị doanh thu thuần của ngành này luôn đạt giá trị gần gấp đôi so với dịch vụ và gần gấp ba so với công nghiệp và xây dựng); ii) Theo thời gian, tốc độ tăng ở cả ba khu vực đều có dấu hiệu tăng, trừ năm 2022 có dấu hiệu giảm mạnh; (iii) Quá trình dịch chuyển giai đoạn 2016 - 2022 cho thấy, khu vực nông nghiệp đang giảm mạnh nhất, sau đó đến dịch vụ và công nghiệp - xây dựng. Theo mô hình tăng trưởng của Todaro, việc đầu tư cho khu vực nông nghiệp được cho là hợp lý đối với các quốc gia châu Á gió mùa do sự phù hợp về thời tiết, khí hậu đối với phát triển nông nghiệp.

2.3. HTX đóng vai trò tích cực trong tạo việc làm và cải thiện thu nhập của người lao động

Hình 3 cho thấy thu nhập bình quân của người lao động trong HTX giai đoạn 2017 - 2022. Một dấu hiệu tích cực là trong giai đoạn này, thu nhập bình quân của một lao động của HTX tăng lên đáng kể (từ 3,7 triệu đồng/người năm 2017 tăng lên đến 5,2 triệu đồng/người vào năm 2022). Để đạt được mức thu nhập bình quân cao gần 2 lần so với năm 2017, có thể thấy HTX đã hoạt động có hiệu quả, đồng thời cũng đảm bảo nguyên tắc đoàn kết, hỗ trợ các thành viên yếu nhất trong tổ chức HTX để có thể đạt được những kết quả cao nhất trong lĩnh vực kinh tế - xã hội và môi trường.

Hình 3: Thu nhập bình quân của người lao động giai đoạn 2017 - 2022

Nguồn: Sách trắng HTX, 2024

Tốc độ tăng thu nhập bình quân lên tới 16,6% vào năm 2022, cho thấy mức tăng nhanh nhất trong giai đoạn 2017 - 2022 về thu nhập bình quân và khu vực HTX hứa hẹn sẽ tạo thu nhập cao hơn nữa trong tương lai cho người lao động.

2.4. HTX đóng vai trò quan trọng trong phát triển mô hình Kinh tế tuần hoàn trong sản xuất nông nghiệp

Vai trò rõ nét nhất của HTX cho khía cạnh môi trường trong ba trụ cột phát triển bền vững chính là thúc đẩy phát triển mô hình Kinh tế tuần hoàn trong sản xuất nông nghiệp. Để phát triển nông nghiệp bền vững, mô hình Kinh tế tuần hoàn được coi là tất yếu. Phát triển kinh tế tuần hoàn trong nông nghiệp mang lại nhiều lợi ích như: tiết kiệm tài nguyên, bảo vệ môi trường, thúc đẩy phát triển kinh tế, đem lại lợi ích cho xã hội. Kinh tế tuần hoàn mang lại lợi ích trong sản xuất, kinh doanh và tiêu dùng, cho cả người dân, doanh nghiệp và xã hội. Việc phát triển kinh tế nông nghiệp tuần hoàn, thích ứng với biến đổi khí hậu trong hợp tác xã nông nghiệp rất quan trọng, sẽ góp phần nâng cao hơn nữa thu nhập của các thành viên, sản phẩm làm ra an toàn, chất lượng và hơn hết là thích ứng với biến đổi khí hậu trong bối cảnh hiện nay. Một số mô hình Kinh tế tuần hoàn được áp dụng thành công như:

HTX Thanh Bình (Đồng Nai): Tiên phong trong ứng dụng khoa học công nghệ để phát triển nông nghiệp

theo hướng tuần hoàn. HTX tận dụng tối đa cây chuối để sản xuất nhiều sản phẩm đa dạng như: sợi, đồ gia dụng, phân bón hữu cơ, cellulose,...;

HTX Dịch vụ nông nghiệp cao Suối Cát (Đồng Nai): Canh tác cao theo hướng tuần hoàn kết hợp với chế biến sâu sản phẩm để nâng tầm giá trị. HTX còn phát triển du lịch sinh thái, tạo thêm nhiều công ăn việc làm và gia tăng thu nhập cho người nông dân;

HTX Nông nghiệp hữu cơ 10/10 (Hà Nội): Áp dụng quy trình sản xuất nông nghiệp hữu cơ khép kín, từ khâu trồng trọt đến chế biến và tiêu thụ sản phẩm. HTX tận dụng các phụ phẩm nông nghiệp để sản xuất phân bón hữu cơ, giảm thiểu ô nhiễm môi trường;

HTX Môi trường xanh (Đà Nẵng): Thu gom, phân loại và tái chế rác thải. HTX tạo ra các sản phẩm tái chế có giá trị, góp phần giảm thiểu ô nhiễm môi trường và tạo công ăn việc làm cho người dân địa phương;...

3. Một số khuyến nghị nâng cao vai trò của hợp tác xã trong phát triển bền vững ở Việt Nam

Nhằm nâng cao vai trò của Hợp tác xã trong phát triển bền vững ở Việt Nam giai đoạn hiện nay, cần chú ý đến một số vấn đề như sau:

Thứ nhất, cần tiếp tục nâng cao nhận thức của HTX nói chung và các thành viên HTX nói riêng về các vấn đề phát triển bền vững:

(i) Tổ chức các chương trình đào tạo, tập huấn: Nhằm nâng cao nhận thức cho các thành viên HTX về tầm quan trọng của phát triển bền vững, các nguyên tắc và tiêu chí của phát triển bền vững, cũng như các kiến thức và kỹ năng cần thiết để thực hiện phát triển bền vững trong hoạt động sản xuất, kinh doanh của HTX.

(ii) Xây dựng tài liệu, hướng dẫn: Cung cấp cho các HTX các tài liệu, hướng dẫn về phát triển bền vững, bao gồm các mô hình, giải pháp, kinh nghiệm thực tiễn để HTX có thể áp dụng.

(iii) Chia sẻ kinh nghiệm: Tạo điều kiện để các HTX giao lưu, chia sẻ kinh nghiệm về phát triển bền vững, học hỏi lẫn nhau.

Thứ hai, cần xây dựng và thực hiện chiến lược cụ thể hoá cho HTX nhằm hướng tới các mục tiêu phát triển bền vững cụ thể và phù hợp:

(i) Phân tích và đánh giá: HTX cần tiến hành phân tích và đánh giá thực trạng hoạt động của mình, xác định các vấn đề về môi trường, xã hội cần giải quyết sao cho phù hợp với thực trạng cũng như tiềm năng của HTX.

(ii) Xây dựng mục tiêu: HTX cần xây dựng các mục tiêu cụ thể, đo lường được về phát triển bền vững, phù hợp với đặc điểm ngành nghề, lĩnh vực hoạt động của mình.

(iii) Xây dựng kế hoạch hành động: HTX cần xây dựng kế hoạch hành động chi tiết để thực hiện các mục tiêu phát triển bền vững, bao gồm các biện pháp, giải pháp cụ thể, nguồn lực cần thiết và thời gian thực hiện.

Thứ ba, tìm kiếm giải pháp cụ thể và phù hợp nhằm áp dụng các giải pháp sản xuất và tiêu dùng bền vững hướng tới mô hình Kinh tế tuần hoàn:

(i) Sản xuất sạch hơn: HTX cần áp dụng các biện pháp sản xuất sạch hơn, sử dụng hiệu quả tài nguyên, giảm thiểu ô nhiễm môi trường.

(ii) Sử dụng năng lượng tái tạo: HTX nên ưu tiên sử dụng năng lượng tái tạo trong hoạt động sản xuất, kinh doanh.

(iii) Quản lý chất thải: HTX cần có hệ thống quản lý chất thải hiệu quả, tái chế, tái sử dụng chất thải.

(iv) Tận dụng phế phẩm: HTX cần tận dụng các phế phẩm trong quá trình sản xuất để tạo ra các sản phẩm mới, giảm thiểu lãng phí.

Thứ tư, tăng cường các hoạt động hợp tác và gắn kết với cộng đồng:

(i) Tạo việc làm: HTX cần tăng cường tạo việc làm cho người dân địa phương, góp phần giảm nghèo và nâng cao chất lượng đời sống người lao động qua cơ chế tiền lương.

(ii) Phát triển văn hóa: HTX cần tham gia vào các hoạt động văn hóa, xã hội của cộng đồng nhằm tìm kiếm được các sản phẩm và dịch vụ đặc trưng văn hoá khu vực, đồng thời gìn giữ được các giá trị truyền thống.

(iii) Hợp tác với các tổ chức: HTX cần tăng cường hợp tác với các tổ chức nhà nước, tổ chức phi chính phủ, doanh nghiệp để được hỗ trợ về tài chính, kỹ thuật, công nghệ.

Cuối cùng, cần hoàn thiện thể chế, chính sách:

(i) Nhà nước cần tiếp tục hoàn thiện thể chế, chính sách: Tạo hành lang pháp lý thuận lợi cho HTX phát triển bền vững.

(ii) Tăng cường nguồn lực: Nhà nước cần tăng cường nguồn lực hỗ trợ cho HTX phát triển bền vững và hiệu quả hơn./.

Tài liệu tham khảo:

Flecha, R., Ngai, P. (2014), *The challenge for Mondragon: Searching for the cooperative values in times of internationalization*, Organization, 21(5), pp. 666-682.
 Hoyt, A. (1996), *Then there were seven: Cooperative Principles Updated*, University of Wisconsin Center for Cooperatives, Cooperative Grocer, January & February 1996.
 ICA (2018), *Cooperatives for 2030: Cooperative initiatives to achieve a more Sustainable future for all*, Online brochure, p.11.
 International Co-operative Alliance (2015), *Guidance Notes to the Co-operative Principles*.
 International Labour Organisation (ILO) and the International Cooperative Alliance (2014), *Joint Paper, Cooperatives and the Sustainable Development Goals: A Contribution to the Post-2015 Development Debate*.
 Sách trắng Hợp tác xã (2024), Bộ Kế hoạch và đầu tư, NXB Thống kê.